

- سرشناسه : اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
Arafi, AliReza
- عنوان و نام پدیدآور : اجتهاد و تقلید ج ۱ / علیرضا اعرافی؛
تقریر احسان خلیلی، جواد غلامرضایی.
- مشخصات نشر : قم: مؤسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۹.
- مشخصات ظاهری : ج.
- فروست : نشر مؤسسه اشراق و عرفان؛ ۷۴.
- شابک : ج. ۱. ۷-۳۷-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸
- یادداشت : کتابنامه؛ همچنین به صورت زیرنویس.
- مندرجات : ج. ۲. راه‌های تحصیل احکام شرعی.
- موضوع : اجتهاد و تقلید (فقه)
- موضوع : *Ijtihad and taqlid
- موضوع : اجتهاد (فقه)
- موضوع : Ijtihad (Islamic law)
- رده بندی کنگره : BP۱۶۷
- رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۱
- شماره کتابشناسی ملی : ۶۰۴۵۱۵۵

علیرضا عرفانی

اجتهاد و تقلید ۲

راه‌های تحصیل احکام شرعی

تقریر: احسان خلیلی و جواد غلام‌رضایی

نشر اشراق و عرفان

اجتهاد و تقلید ج ۲ (راه‌های تحصیل احکام شرعی)

علیرضا اعرافی

تقریر..... احسان خلیلی و جواد غلامرضایی
ناشر..... مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار..... علی اکبریان
امور هنری..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ..... اول/پاییز ۱۳۹۹
لیتوگرافی، چاپ و صحافی..... چاپ نینوا
شمارگان..... ۱۰۰۰ نسخه
قیمت..... ۳۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-37-7

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، معلم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست

سخن مؤسسه	۱۳
پیشگفتار	۱۵
مقدمه	۱۹

فصل اول: وجوب تحصیل حکم شارع ۲۱/ع

۱. ترتب مسئله بر برخی واجبات اعتقادی	۲۲
فقه عقلی	۲۲
۲. صور مسئله بر اساس امکان و مطلوبیت اضلاع تخییر	۲۴
الف) صورت تخییر میان اجتهاد و تقلید	۲۴
ب) صورت تخییر میان احتیاط و تقلید	۲۴
ج) صورت تخییر میان احتیاط و اجتهاد	۲۵
نتیجه‌گیری	۲۶
۳. انحلالی بودن تخییر در مسائل شرعی	۲۷

۴. بالفعل بودن اجتهاد، در مسئله ۲۸
۵. مقصود از مکلف در مسئله ۲۹
- دیدگاه برگزیده ۳۰
- اشتراک حکم عقلی و شرعی میان عالم و جاهل ۳۲
۶. قید «عبادات و معاملات» ۳۲
۷. اجتهاد در ضروریات ۳۳
۸. دلیل وجوب یکی از حالات سه‌گانه ۳۵
- الف) علم اجمالی به اطراف حکم ۳۵
۱. منجز بودن علم اجمالی ۳۶
۲. محصوره بودن علم اجمالی ۳۷
۳. نتیجه علم اجمالی؛ فحص یا احتیاط در تکلیف ۳۸
۱. انحلال یا عدم علم اجمالی و رجوع به اصول مؤمنه ۴۳
۲. اطلاعات وجوب تعلم ۴۶
- نتیجه‌گیری ۵۱
۹. عقلی یا نقلی بودن حکم مسئله اول ۵۱
- انواع حکم ۵۲
- الف) حکم فطری و جبلی ۵۲
- ب) حکم شرعی ۵۳
- ج) حکم عقلی ۶۰
- تطبیق حکم عقلی بر مسئله حاضر ۶۶
- نکته اول: نوع حکم مسئله ۶۷

نکته دوم: قطعی یا ظنی بودن حکم مسئله ۷۱

نتیجه‌گیری فرع نهم ۷۲

فصل دوم: اجتهاد/۷۵

مقام اول: اجتهاد برای عمل خود ۷۷

مقام دوم: اجتهاد فی حد نفسه ۷۸

احکام اجتهاد فی حد نفسه ۷۸

۱. استحباب نفسی عینی ۷۹

۲. وجوب کفایی ۸۴

۳. وجوب عینی ۹۱

۴. احکام دیگر (حرمت، کراهت، وجوب یا استحباب مؤکد) ۹۲

اجتهاد فعلی، مقصود از «اجتهاد» در مقام دوم ۹۳

نتیجه‌گیری ۹۴

مقام سوم: اجتهاد برای عمل دیگران ۹۵

احکام اجتهاد لعمل الغیر در حالات گوناگون ۹۵

۱. استحباب نفسی ۹۵

۲. وجوب کفایی ۹۷

جمع‌بندی اجتهاد برای عمل دیگران ۱۲۰

مقام چهارم: اجتهاد برای تصدی وظایف متوقف بر اجتهاد ۱۲۰

محورهای مورد بحث در مقام چهارم ۱۲۲

۱. قضاوت ۱۲۴

۱۲۶.....	۲. هدایت و تربیت
۱۳۰.....	۳. امور حسبیه
۱۳۲.....	۴. حاکمیت
۱۳۸.....	۵. امر به معروف و نهی از منکر
۱۳۹.....	۶. موارد دیگر
۱۴۰.....	حاصل مقام چهارم
۱۴۰.....	جمع‌بندی فصل دوم

فصل سوم: احتیاط / ۱۴۳

۱۴۵.....	۱. کلیات
۱۴۵.....	پیشینه مسئله
۱۵۲.....	خلاصه اقوال فقها
۱۵۴.....	بیان مسئله
۱۵۴.....	الف) تعریف احتیاط
۱۵۵.....	ب) اقسام احتیاط
۱۵۷.....	ج) مراد از جواز
۱۵۷.....	د) جهات کبروی و صغروی مسئله
۱۵۸.....	ه) موانع جواز احتیاط
۱۵۹.....	و) محل جریان احتیاط در اقسام شبهات
۱۶۰.....	ز) تمکن از اجتهاد و تقلید
۱۶۰.....	ح) مقامات مسئله

۱۶۱.....	۲. بررسی ادله.....
۱۶۳.....	مقام اول: توصیيات محض.....
۱۶۳.....	اصل اولی در مقام اول.....
۱۶۵.....	عناوین ثانویه عدم جواز احتیاط.....
۱۷۴.....	جمع‌بندی مقام اول.....
۱۷۹.....	مقام دوم: معاملات.....
۱۸۰.....	تبیین شرط جزم و تنجیز.....
۱۸۴.....	موانع جواز احتیاط.....
۱۹۶.....	جمع‌بندی مقام دوم.....
۱۹۷.....	مقام سوم: عبادات.....
۱۹۸.....	دلیل اول: اجماع.....
۱۹۸.....	دلیل دوم: احتیاط مصداقی برای لعب.....
۲۲۰.....	دلیل سوم: اخلال به قصد وجه.....
۲۳۵.....	دلیل چهارم: اخلال به قصد تمییز.....
۲۳۸.....	دلیل پنجم: اخلال به قصد امر.....
۲۴۰.....	دلیل ششم: اصل تعیین اجتهاد و تقلید (عدم تخییر).....
۲۴۸.....	حاصل مقام سوم.....
۲۵۱.....	۳. فروع.....
۲۵۱.....	فرع اول: برتری یا فروتری احتیاط نسبت به اجتهاد و تقلید.....
۲۵۲.....	الف) برتری احتیاط.....
۲۵۶.....	ب) برتری اجتهاد و تقلید.....

۲۵۷.....	نظر برگزیده: برتری نداشتن هیچ طرف
۲۵۸.....	فرع دوم: احتیاط بدون لزوم تکرار عمل
۲۵۸.....	بررسی مسئله
۲۶۰.....	جمع بندی
۲۶۱.....	فرع سوم: احتیاط در مستحبات
۲۶۱.....	فرع چهارم: احتیاط پس از اجتهاد یا تقلید
۲۶۲.....	فرع پنجم: موارد عدم امکان احتیاط
۲۶۲.....	الف) احکام علمی
۲۶۳.....	ب) احکام اعتقادی
۲۶۴.....	ج) احکام اخلاقی
۲۶۶.....	د) موارد دیگر
۲۶۶.....	فرع ششم: حکم اجتهاد یا تقلید در احتیاط
۲۶۷.....	مطلب اول: اجتهاد یا تقلید در اصل احتیاط
۲۶۷.....	مطلب دوم: مصداق بودن عملی برای جواز احتیاط
۲۶۸.....	مطلب سوم: اجتهاد یا تقلید در کیفیت احتیاط
۲۷۰.....	دیدگاه برگزیده
۲۷۲.....	فرع هفتم: صور مختلف در کیفیت احتیاط
۲۷۲.....	صورت اول: احتیاط به فعل واحد
۲۷۳.....	صورت دوم: احتیاط به ترک
۲۷۴.....	صورت سوم: احتیاط به انجام همه محتملات
۲۷۵.....	صورت چهارم: احتیاط به ترک دو یا چند مورد

۲۷۵.....	صورت پنجم: انجام یک فعل و ترک فعلی دیگر.....
۲۷۶.....	فرع هشتم: مصادیق احتیاط، محکوم به احکام خمسہ.....
۲۷۶.....	فرع نهم: ذومراتب بودن احتیاط.....
۲۷۷.....	فرع دهم: احتیاط در شبہات موضوعیہ.....
۲۷۹.....	نکته: شبہت و تفاوت احتیاط در شبہات موضوعیہ و حکمیہ.....
۲۸۰.....	فرع یازدهم: رابطہ احتیاط با فلسفہ تسہیل در شریعت.....
۲۸۲.....	قاعدہ فقهی بودن «تسہیل در احکام».....
۲۸۹.....	گزارہ‌های فقهی.....
۲۹۰.....	فہرست منابع.....
۳۰۷.....	نمایہ‌ها.....
۳۰۷.....	نمایہ آیات.....
۳۰۸.....	نمایہ اصطلاحات.....
۳۱۳.....	نمایہ اصطلاحات.....

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت؛ اولاً، تحولاتی جدید در مجموعه دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی - حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«مؤسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی استاد علیرضا اعرافی رحمته‌الله آغاز کرده است، در عین تأکید

براصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف، بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «جمع‌آوری، تنظیم و نشر آثار ریاست عالی مؤسسه» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

مجموعه حاضر تقریر دروس خارج فقه حضرت استاد علی‌رضا اعرافی رحمته‌الله است که طی پنج سال تحصیلی (از سال ۱۳۹۳ تا سال ۱۳۹۸) در حوزه علمیه قم ارائه شده است. محور بحث در این مجموعه، «باب تقلید» کتاب گران سنگ عروة الوثقی اثر مرحوم سید یزدی است، با این وجود علاوه بر تغییر در ترتیب مباحث، بعضی مسائل جزئی غیرمهم از مسائل عروة الوثقی مطرح نشده و بعضی مسائل مهم دیگر بر آن افزوده شده است که بحث راه‌های تحصیل احکام شرعی از جمله این مباحث می‌باشد و یکی از مجلدات مجموعه به آن اختصاص یافته است.

مؤسسه بر خود لازم می‌داند از حضرت استاد علی‌رضا اعرافی رحمته‌الله که پس از ارائه دروس، در ادامه مراحل مختلف تقریر دروس، ارزیابی تقریرات را صبورانه ادامه دادند، تشکر نماید و از تلاش‌های حجت الاسلام احسان خلیلی و حجت الاسلام جواد غلامرضایی به خاطر تقریر قسمتی از کتاب و حجت الاسلام احمد عابدین‌زاده در نظارت قسمتی از کتاب، و مدیریت گروه تقریرات فقهی تقدیر نموده و قبول زحمت حجت الاسلام تقی مهری در نظارت و ارزیابی قسمتی از این اثر را ارج نهد.

امید است صاحب‌نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه، مؤسسه اشراق و عرفان را به منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده خود بهره‌مند سازند.

پیشگفتار

اجتهاد و تقلید از موضوعاتی است که از دیرباز در فقه و اصول فقه عامه و امامیه مطرح بوده است. این موضوع در میان امامیه در دوره‌های پیشین بیشتر در اصول فقه مطرح می‌شد؛ اما در دوره معاصر به ویژه بعد از سید یزدی رحمته‌الله بیشتر در فقه و در بابی مستقل مطرح می‌شود. سید یزدی رحمته‌الله با طرح اجتهاد و تقلید در ابتدای *عروة الوثقی* جایگاهی ویژه و ممتاز به این موضوع بخشید که این جایگاه همچنان پابرجا است. طرح موضوع در ابتدای کتاب‌های فقهی به جهت اهمیت و بایستگی آن بسیار بجا است؛ زیرا پس از توجه هر مکلفی به وجود تکالیف شرعی، نخستین مسئله رویاروی او شناخت راه‌های به دست آوردن و دانستن تکالیف یادشده و فروع مرتبط با آن است و این امر در باب اجتهاد و تقلید دست‌یافتنی است.

استاد آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله از فقیهانی است که چندین سال تدریس درس خارج خود را به بحث اجتهاد و تقلید اختصاص داده است. ایشان این موضوع را در طول پنج سال طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۸ شمسی القاء نموده

است که عده‌ای از شاگردان ایشان در گروه تقریرات فقهی، تقریرمباحث ایشان را به عهده گرفتند و کتاب حاضر حاصل تقریرمباحث یادشده است.

حضرت استاد در القای مباحث یادشده، متن اجتهاد و تقلید کتاب عروة الوثقی را محور درس قرار داده و پس از بیان مقدمات اجتهاد، بیشتر مسائل آن را به ترتیب عروة الوثقی القا نموده است. ایشان افزون بر این که گاهی این ترتیب را رعایت نکرده، بعضی مسائل جزئی و تکراری را در انتهای باب القاء نکرده و مسائل جدیدی را به آن افزوده است.

از آنجاکه ترتیب مسائل در عروه در مواردی از تنظیم منطقی خارج شده و نیاز به تنظیم جدیدی دارد، با مشورت استاد در تقریر مطالب، نظم جدیدی به مطالب داده شد و کتاب با ترتیب دیگری نوشته شد که در آن از تنظیمات فقهای دیگری مانند شهید صدر رحمته الله در الفتاوی الواضحة استفاده شده و با تغییراتی مرتب شده است. بر این اساس، مطالب کتاب در سه قسمت تنظیم شده است: مقدمات اجتهاد، راه‌های تحصیل حکم شرعی و شرایط مرجع تقلید.

کتاب حاضر بر اساس تنظیم یادشده، در هفت جلد مرتب شده است که فهرست اجمالی مطالب آن‌ها به شکل ذیل است:

جلد اول، شامل مقدمات اجتهاد است که بیان‌گر حدود سی مقدمه از مقدمات اجتهاد است.

جلد دوم، عهده‌دار بیان قسمت اول از راه‌های تحصیل احکام شرعی است. در این جلد پس از بیان مسئله کلی وجوب تخییری یکی از راه‌های اجتهاد، احتیاط و تقلید، دو راه اجتهاد و احتیاط و فروع مرتبط با آن‌ها به ترتیب بررسی شده است.

جلد سوم، به بیان قسمت دوم از راه‌های تحصیل حکم شارع اختصاص

دارد و عهده‌دار مسئله تقلید و فروع آن است.

جلدهای چهارم تا هفتم، دربرگیرنده بیان شرایط مرجع تقلید است؛

جلد چهارم، دربرگیرنده ده شرط از شرایط مرجعیت است؛

جلد پنجم، شامل فروع اعلمیت؛

جلد ششم، شامل شرط زنده بودن و چیستی عدالت؛

درنهایت جلد هفتم، شامل دو بحث است: یکی شرط فرد بودن مرجع تقلید

که بحثی نو بوده و در آن روا بودن مرجعیت شورایی بررسی شده است و دیگری

فروع کلی شرایط مرجع تقلید.

به این ترتیب کتاب حاضر با سه ویژگی اساسی از دیگر کتاب‌های مربوط به

اجتهاد و تقلید جدا می‌شود: تنظیم منطقی مطالب، بیان مقدمات اجتهاد در

ابتدای کتاب و طرح و بررسی مسئله مرجعیت شورایی که از مسائل مستحدثه

شمرده می‌شود.

گفتنی است با وجود اختلاف ترتیب مسائل کتاب با کتاب اجتهاد و

تقلید عروه، ذیل هر مسئله‌ای به محل بحث آن مسئله در کتاب عروه اشاره

شده است و افزون بر آن، ذیل هر مسئله‌ای به محل بحث در کتاب‌های

منهاج الصالحین آیت‌الله حکیم رحمته‌الله، تحریر الوسیله امام خمینی رحمته‌الله و الفتاوی

الواضحة شهید صدر رحمته‌الله نیز اشاره شده است؛ تا محققین بتوانند به راحتی به

منابع یادشده رجوع و از آن‌ها استفاده نمایند.

شایان ذکر است که نظارت و راهنمایی استاد آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله در تقریر

همه مجلّات روشنای راه ما بوده است.

مجلّد پیش روی، جلد دوم این کتاب و قسمت اول از راه‌های تحصیل

حکم شارع است که عهده‌دار بررسی راه‌های اجتهاد و احتیاط برای وصول به

حکم شارع است. این مجلّد از سه فصل تشکیل شده است که عبارت‌اند از:

و جوب تحصیل حکم شارع، اجتهاد و احتیاط.

فصل اول و دوم کتاب را حجت الاسلام جواد غلامرضایی با نظارت حجت الاسلام تقی مهری و فصل سوم را حجت الاسلام احسان خلیلی با نظارت حجت الاسلام احمد عابدین زاده تقریر نموده است.

در پایان از همه عزیزانی که در فراهم آمدن این اثر ما را یاری کرده‌اند سپاس‌گزاری می‌کنیم: استاد محترم آیت الله اعرافی رحمته الله علیه، همکارانمان در گروه تقریر، به‌ویژه حجج اسلام جواد غلامرضایی و احسان خلیلی (مقرران) و حجج اسلام تقی مهری و احمد عابدین زاده (ناظران تقریر)، حجت الاسلام علی اکبریان (ویراستار)، آقای حمید بهرامی (صفحه‌آرا) و همکارانمان در مؤسسه اشراق و عرفان، به‌ویژه مدیر محترم مؤسسه حجت الاسلام دکتر سید نقی موسوی.

گروه تقریرات فقهی مؤسسه اشراق و عرفان

مقدمه

پس از بیان مقدمات اجتهاد در مجلد پیشین، در مجلد حاضر سه مسئله مهم کتاب اجتهاد و تقلید، در سه فصل جداگانه مطرح می‌شود که عبارت‌اند از: الف) وجوب دست یافتن به حکم شارع و اطمینان به امثال آن؛ ب) اجتهاد؛ ج) احتیاط.